

Leidschrift

Historisch Tijdschrift

Artikel/Article: De dekabristenopstand: een westers en Russisch fenomeen?

Auteur/Author: Renée Konings

Verschenen in/Appeared in: *Leidschrift. Rusland en Europa. Westerse invloeden op Rusland* 24-2 (2009) 69-84

© 2009 Stichting Leidschrift, Leiden, The Netherlands

ISSN 0923-9146

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the editorial board.

Leidschrift is een zelfstandig wetenschappelijk historisch tijdschrift, verbonden aan het Instituut voor geschiedenis van de Universiteit Leiden. *Leidschrift* verschijnt drie maal per jaar in de vorm van een themanummer en biedt hiermee al ruim twintig jaar een podium voor levendige historiografische discussie.

Artikelen ouder dan 2 jaar zijn te downloaden van www.leidschrift.nl. Losse nummers kunnen per e-mail besteld worden. Het is ook mogelijk een jaarabonnement op *Leidschrift* te nemen. Zie www.leidschrift.nl voor meer informatie.

Leidschrift is an independent academic journal dealing with current historical debates and is linked to the Institute for History of Leiden University. *Leidschrift* appears tri-annually and each edition deals with a specific theme.

Articles older than two years can be downloaded from www.leidschrift.nl. Copies can be order by e-mail. It is also possible to order an yearly subscription. For more information visit www.leidschrift.nl.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in *Historical Abstracts*.

Secretariaat/ Secretariat:

Doelensteeg 16
2311 VL Leiden
The Netherlands
071-5277205
redactie@leidschrift.nl
www.leidschrift.nl

Comité van Aanbeveling:

Prof. dr. W.P. Blockmans
Prof. dr. H.W. van den Doel
Prof. dr. L. de Ligt
Prof. dr. L.A.C.J. Lucassen
Prof. dr. M.E.H.N. Mout
Prof. dr. H. te Velde

De dekabristenopstand: een westers en Russisch fenomeen?*

Renée Konings

Op 26 december 1825 verzamelden zich rond de drieduizend Russische gardeleden op het Senaatsplein in Sint-Petersburg, het plein waar het grote, bronzen beeld van Peter de Grote over de Neva-rivier uitkijkt.¹ Op deze dag zouden de garderegimenten, de elitetroepen van het Russische leger, hun eed van trouw afleggen aan de tsaar Nicolaas I, die zojuist zijn vader Alexander II had opgevolgd. Echter, in plaats van de eed te zweren, maakten de regimentsofficieren van de gelegenheid gebruik om in opstand te komen. Ze eisten hervormingen om de onbeperkte autocratische macht van de Russische tsaar in te perken. De samenzweerders verlangden naar moderniserende maatregelen als de afschaffing van de autocratie en horigheid, naar gekozen bestuursorganen en het instellen van een grondwet die burgerlijke vrijheden en gelijkheid voor de wet zou garanderen.

Deze opstand is de geschiedenis ingegaan als de dekabristenopstand, vernoemd naar de maand december waarin hij plaatsvond. De opstandelingen zelf worden de dekabristen genoemd. De actie mislukte volledig. De verwachte bijval van de stadsbewoners bleef uit en veel dekabristen kozen op het laatste moment de kant van de tsaar. De revolte werd binnen enkele uren gewelddadig neergeslagen. Met een kanonaanval werden alle drieduizend opstandelingen snel verdreven en de betrokkenen werden zwaar gestraft. Een tweede oprisping van de dekabristenbeweging in het zuiden van Rusland faalde eveneens. Praktisch was de gebeurtenis dus nutteloos, maar symbolisch gezien zeker niet.

Het was niet toevallig dat de opstandelingen zich verzamelden rondom het beeld van de westers georiënteerde tsaar Peter de Grote. De dekabristenbeweging lijkt exemplarisch voor het steeds verder doordringen van vrije westerse denkbeelden in het negentiende-eeuwse Rusland. Voor het eerst in de Russische geschiedenis deed de invloed van het westerse denken zich gelden in de vorm van een opstand tegen de autocratie. De dekabristenopstand van 1825 wordt daarom ook wel de eerste Russische

* Met dank aan Dr. J.H.C. Kern, Maurice Hoogeveen en alle deelnemers aan het Bachelor schrijftutorial 2008-2009 onder leiding van Dr. P.G.C. Dassen.

¹ Sinds 1925 heet dit het Dekabristenplein.

revolutie van de *intelligentsia* genoemd, waarbij het bloed van de martelaren voor de Russische vrijheid voor het eerst zou hebben gevloeid.



Afb. 1: *De dekabristen stellen hun eisen op het Senaatsplein*. Schilderij door Karl Kolman (1786-1846).

De relatie tussen de dekabristen en het Westen is veel complexer dan op het eerste gezicht lijkt. In de geschiedwetenschap bestaat de neiging om de dekabristenopstand te verklaren aan de hand van het binnendringen van westerse invloeden in Rusland. Er wordt bijvoorbeeld gewezen op het westerse milieu waar de opstandelingen vandaan kwamen en hun westers getinte opvattingen. De dekabristenopstand was echter veel meer dan een door het Westen geïnspireerd fenomeen. Er hebben ook interne omstandigheden een rol gespeeld bij het uitbreken van de revolte, waarbij gedacht moet worden aan veranderingen in de adelstand en het leger. Wat is de verhouding tussen deze interne en externe factoren? Moet de dekabristenbeweging bestempeld worden als een westers of een Russisch fenomeen? In dit artikel zal tussen beide ideeën een afweging worden gemaakt. Alvorens op dit vraagstuk in te gaan, zal er meer worden verteld over het ontstaan van de dekabristen en de opstand zelf.

De dekabristenbeweging

De dekabristische officieren waren afkomstig uit de hoger opgeleide Russische elite (*obsjtsjestvo*). Deze obsjtsjestvo was sinds de zeventiende eeuw

gegroeid en onafhankelijker geworden. Een toename van allerlei educatieve, sociale, culturele en filantropische organisaties bracht hen nader tot elkaar. Samen voerden ze discussies en wisselden ze in het Frans en Engels gedachten uit over politiek, oorlog en de maatschappij: een cultuur die in de boeken van Leo Tolstoj goed naar voren komt. Deze groei van publieke opinie gaf onder andere meer ruimte voor politieke oppositie. Voor 1812 kwam dit vooral uit de conservatieve hoek, maar binnen de obsjtsjestvo ontstond een kleinere groep, later de intelligentsia genoemd, die zich in de loop van de achttiende eeuw steeds sterker ging keren tegen de Russische autocratie en horigheid.

Een deel van deze groep organiseerde zich tussen 1816 en 1826 in verschillende geheime genootschappen om te filosoferen over de manier waarop ze – het in hun ogen achterlijke en onvrije – Rusland konden liberaliseren, democratiseren en verlichten. Dit waren voornamelijk hoge gardeleden. Het waren de activiteiten van deze organisaties die in 1825 culmineerden tot de dekabristenopstand. De term dekabristen is dus problematisch. Het draait bij deze groep samenzweerders niet om een coherente organisatie of een vast omlijnde groep. Het is een achteraf toebedeelde, overkoepelende term voor de leden van verschillende opeenvolgende, geheime genootschappen. De mannen die wel lid waren geweest van een dergelijk genootschap maar uiteindelijk niet aan de opstand deelgenomen hadden – en dat ging om een heel groot aantal – worden in de geschiedwetenschap dekabristen genoemd. Dit geldt echter ook voor de deelnemers die wel bij de opstand betrokken waren, maar niet of amper betrokken waren geweest bij de bewegingen voorafgaand aan de opstand. De dekabristenbeweging wordt geschat op ongeveer zeshonderd mannen.²

De vroegste organisatie die tot de dekabristen gerekend wordt, is de Bond van Redding. Deze werd in 1816 in Sint-Petersburg opgericht door een aantal liberale militairen van aristocratische afkomst die in West-Europa hadden gevochten tijdens de napoleontische oorlogen. De organisatie ontstond toevallig uit hun dinerclub, waar men discussieerde over de politieke en sociale problemen die in Rusland speelden. Het was meer een discussieclub met onduidelijke doelstellingen dan een actieve, progressief-radicaler organisatie. Het enige ideaal dat alle dertig gardeleden deelden, was om ‘een virtuoos leven te leiden, je tegen al het kwaad in de staat te verzetten, alle

² N. Riasanovksy, *A parting of ways: government and the educated public in Russia 1801-1855* (Oxford 1976) 82-83; W.G. Moss, *A history of Russia volume 1: to 1917* (2e editie; Londen 2005) 350.

want toestanden van de autoriteiten aan te wijzen, nieuwe deugdelijke leden te zoeken en de denkbeelden van medeleden nauwlettend te volgen'.³

De leden van de Bond van Redding bleven toentertijd nog hangen in de eeuwenoude traditie van loyaliteit aan de Russische autocratie. Hoe verdeeld de organisatie ook was, het was wel een eerste stap naar het ontstaan van de dekabristen. In deze beginperiode traden ook twee personen naar de voorgrond die belangrijke rollen zouden gaan spelen in de beweging: Pavel Pestel en Nikita Moeraviev.

Al na een jaar hief de Bond van Redding zich op, maar hij ging na een reorganisatie verder als de Bond van Welzijn. Veel bleef eigenlijk hetzelfde, maar de Bond van Welzijn ontwikkelde zich in tegenstelling tot zijn voorganger in meerdere centra verspreid over het hele land. Daarnaast was deze Bond onderverdeeld in twee hoofdtakken: een noordelijke vleugel met Sint-Petersburg als basis, en een zuidelijke vleugel, met Tultjin in Oekraïne als centrum. Er kwam meer organisatie in de vorm van een constitutie, *Het Groene Boek*.⁴ In 1821 werd ook de Bond van Welzijn opgeheven, omdat hij was verraden en daardoor niet langer geheim kon blijven. Bovendien was er onderling veel onenigheid ontstaan. Radicalere denkers binnen de Bond van Welzijn waren ontevreden over het feit dat de Bond het tsaristische stelsel bleef steunen. Dit leidde tot het ontstaan van twee nieuwe organisaties: het gematigde Noordelijke Genootschap met Nikita Moeravjov als leider, en het radicalere Zuidelijke Genootschap met Pavel Pestel aan het hoofd.⁵

Beide bonden waren het er over eens dat horigheid en autocratie afgeschaft moesten worden, maar zij waren verdeeld over de vraag hoe Rusland dan precies gemoderniseerd zou kunnen worden. De radicale denkers die zich hadden verenigd in het Zuidelijke Genootschap zagen een republiek voor ogen.⁶ Het Noordelijke Genootschap had een gematigdere instelling dan haar Zuidelijke equivalent. 'Er is binnen het Noordelijke Genootschap geen enkele neiging om de staat langs de revolutionaire weg een constitutie op te leggen', zei hun leider Moeravjov.⁷ In plaats van naar

³ P. O'Meara en K.F. Ryleev, *A political biography of the Decembrist poet* (New Jersey 1984); Riasanovsky, *A parting of ways*, 84.

⁴ Riasanovsky, *A parting of ways*, 84-85; Figes, *Natascha's dance*, 84-86.

⁵ A.G. Mazour, *The first Russian Revolution 1825: the Decembrist movement, its origins, development, and significance* (Stanford 1937) 83-86; Moss, *A history of Russia*, 350.

⁶ Moss, *A history of Russia*, 87-88; Raeff, *The Decembrist movement*, 157-158.

⁷ Figes, *Natascha's dance*, 86-87.

een radicale republiek, streefden de leden naar een constitutionele monarchie met een parlement.⁸ De Zuidelijke leider Pestel probeerde het Noordelijke Genootschap echter uit alle macht zijn eigen denkbeelden op te leggen. Uiteindelijk boekte hij daarmee succes en daardoor radicaliseerde ook het Noordelijke Genootschap na verloop van tijd.⁹

Mede dankzij Pestels pogingen om het Noordelijke Genootschap samen te laten werken met de zuidelijke radicale tak van de dekabristen, besloten beide organisaties in 1825 dat er een opstand nodig was om het autocratische tsaristische systeem ten val te brengen.¹⁰ De onverwachte dood van tsaar Alexander I op 19 november 1825 bracht die plannen in een stroomversnelling. Als gevolg van zijn sterven ontstond er namelijk een opvolgingscrisis die leidde tot een verwarrende situatie. De legitieme opvolger van Alexander, zijn broer Constantijn, had jaren eerder in het geheim van de kroon afgezien. Pas nadat Constantijn opnieuw, maar dit keer publiekelijk liet weten dat hij het keizersschap afstond, kon de derde en jongste broer Nicolaas wettig de troon bestijgen. Deze kwestie zorgde voor nogal wat verwarring in het land, want veel militairen hadden inmiddels een eed van trouw aan Constantijn gezworen. Daar kwam bij dat veel Russen in eerste instantie uitkeken naar Constantijn als opvolger van Alexander I, en niet zaten te wachten op de meer militair en reactionair ingestelde Nicolaas I.¹¹

De dekabristen wilden gebruik maken van deze chaotische situatie om hervormingen te eisen van de nieuwe tsaar. De revolte werd gepland op 26 december 1825, de dag waarop de garderegimenten in Sint-Petersburg de eed van trouw zouden zweren aan de nieuwe tsaar Nicolaas I. Om de gewone soldaten zover te krijgen om de actie te ondersteunen, besloten de gardeofficieren van het Noordelijke Genootschap hen te misleiden met de smoes dat Nicolaas illegaal de macht van Constantijn zou hebben afgepakt. ‘Onze soldaten zijn goed en simpel’, legde een van de dekabristische leiders uit. ‘Ze denken niet veel en zullen meer als instrumenten dienen om onze doelen te bereiken.’¹² Toch lukte het niet om meer dan drieduizend soldaten zover te krijgen om zich op het Senaatsplein te stationeren. Zoals gezegd wist de tsaar de opstand binnen enkele uren neer te slaan. Toch waren de

⁸ Riasanovskij, *A parting of ways*, 92; Moss, *A history of Russia*, 351.

⁹ Figes, *Natascha's dance*, 86-87.

¹⁰ Ibidem, 88; Riasanovsky, *A parting of ways*, 86-88.

¹¹ Riasanovskij, *A parting of ways*, 93-94.

¹² Figes, *Natascha's dance*, 88.

kansen van de dekabristen nog niet helemaal verkeken, want het Zuidelijke Genootschap had de mogelijkheid om nog zestigduizend manschappen te mobiliseren voor een mars op Kiev. Bijna alle dekabristische soldaten trokken zich echter na de tegenslag in Sint-Petersburg terug, waardoor er begin januari 1826 uiteindelijk niet meer dan een paar honderd soldaten richting Kiev trokken. Ook zij werden zonder problemen door de regeringstroepen verslagen.¹³

De tsaar begon een diepgaand onderzoek naar de dekabristenopstand, 'om tot de diepste bodem uit te zoeken wat er aan de hand is, wat er ook uit mag komen!' Voor het grote proces werden er 597 betrokkenen naar Sint-Petersburg gebracht.¹⁴ Na een serie onrechtvaardige rechtszaken kregen er 121 mannen, voornamelijk officieren, dwangarbeid opgelegd of werden ze naar Siberië verbannen. Driehonderd soldaten en lagere gardeleden kregen gevaarlijke en afgelegen militaire taken opgelegd en werden daarbij onder extra streng toezicht geplaatst. Er werden ook vijf dekabristen publiekelijk opgehangen, waaronder Pestel.¹⁵ De executie was opvallend, ten eerste omdat de doodstraf eigenlijk al was afgeschaft. Ten tweede omdat bij twee van de vijf mannen de strop brak, waardoor ze de executie in eerste instantie overleefden. 'Armzalig Rusland!', riep Matvej Moeravjov-Apostol toen zijn ophanging mislukte. 'Ze kan nog niet eens iemand fatsoenlijk ophangen!'¹⁶

Toen deze eerste liberale opstand tegen de autocratie hardhandig neergeslagen werd, was alle hoop op hervorming vervlogen voor de hoger opgeleide, op het Westen georiënteerde Russen. In hun ogen legde de gebeurtenissen pijnlijk het middeleeuwse, archaïsche karakter van het land bloot. Een land waarin kennelijk horigheid en absolutisme niet vervangen konden worden voor een westerse constitutionele staat met burgerlijke vrijheden. Als gevolg daarvan werd de opgeleide elite meer vervreemd en gefrustreerd dan ooit. Het vraagstuk over de relatie tussen Rusland en Europa werd in hun kring acuter dan ooit tevoren.¹⁷

¹³ Ibidem, 88-90.

¹⁴ Mazour, *The first Russian Revolution*, 203.

¹⁵ Moss, *A history of Russia*, 353; Raëff, *The Decembrist movement*, 3.

¹⁶ Mazour, *The first Russian Revolution*, 220.

¹⁷ S. Rabow-Ending, *Slavophile thought and the politics of cultural nationalism* (New York 2006) 25; Mazour, *The first Russian Revolution*, 221; V. Tolz, *Russia: inventing the nation* (New York 2001) 77.

Invloeden uit het Westen

‘Majesteit! Als u het vrije denken [in Rusland] wilt verdelgen, is er geen andere manier dan de hele generatie te vernietigen die geboren en opgeleid is in de afgelopen regeringsperiode!’¹⁸, schreef de dekabrist Vladimir Ivanovitsj Sjteingeil in 1826 aan tsaar Nicolaas I. Hij bedoelde hiermee te zeggen dat de roep om meer vrijheid een onomkeerbaar gevolg was van het steeds verder doorsijpelen van de westerse invloeden in de Russische elite. Op welke invloeden doelt hij? Waarom wordt de dekabristenbeweging door veel historici als een westers fenomeen gezien?

Op de eerste plaats heeft dit te maken met het feit dat de klasse waar de dekabristen deel van uitmaakten veel in contact stond met het Westen. Ze waren namelijk liberale, op het Westen georiënteerde militaire leiders van aristocratische afkomst. 96 procent van de dekabristen was van adel en slechts 16 van de 289 veroordeelde opstandelingen waarvan gegevens bekend zijn, hadden nooit in het leger gediend.¹⁹ De dekabristen vormden zodoende een *common class*²⁰ van militaire adel, en juist deze klasse was in de zeventiende en achttiende eeuw het meest beïnvloed door de culturele verwestering van Rusland onder Peter de Grote. Vanuit het verlangen om Rusland te versterken, begon deze tsaar in het begin van de achttiende eeuw met het moderniseren van Rusland naar westers voorbeeld. Een onderdeel hiervan was het opzetten van beter onderwijs en de westerse cultuur.

Na verloop van tijd kwam hier een zelfbewuste, intellectuele, maar kleine groep uit voort, die samenkwam in theaters, sociale clubs, literaire verenigingen, privé-salons en vrijmetselaarsloges. Via reizen, oorlogen, verhalen en boeken hadden zij kennis gemaakt met de liberale, verlichte en nationalistische ideeën en staatsopvattingen uit het Westen. De werken van grote westerse schrijvers en filosofen waren welbekend bij veel hoger opgeleide Russen uit die tijd – al bevonden zich onder hen ook veel tsaargezinde conservatieven.²¹ John Keep noemt de klasse waar de

¹⁸ G. Vernadsky en R.T. Fisher jr. ed., *A source book for Russian history from early times to 1917 volume 2: Peter the Great to Nicholas I* (New Haven en Londen 1972) 520.

¹⁹ W.B. Lincoln, ‘A re-examination of some historical stereotypes: an analysis of the career patterns and backgrounds of the Decembrists’, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 24.3 (1976) 357-365: 358-359.

²⁰ Rabow-Ending, *Slavophile thought*, 23-24.

²¹ Rabow-Ending, *Slavophile thought*, 23-24.

dekabristen deel van uitmaakten de *military intelligentsia*: de hoog opgeleide adellijke gardesoldaten.²²

Deze military intelligentsia stond niet alleen cultureel sterk in verbinding met het Westen. Zij waren ook getuigen van invloedrijke Europese historische gebeurtenissen. Met name de Russische betrokkenheid bij de napoleontische oorlogen is van cruciaal belang geweest voor de jonge militairen. Daarom worden de dekabristen ook wel als ‘de kinderen van 1812’ beschouwd.²³ Dit kan uitgelegd worden aan de hand van een tekst van de dekabrist Michail Fonvizin:

Tijdens de campagnes in Duitsland en Frankrijk kwamen onze jonge mannen in contact met de Europese beschaving, wat een diepe indruk op hen maakte. Zij vergeleken alles wat zij daar in het buitenland zagen met hun thuisland: slavernij van de meerderheid van de Russen, de wrede behandeling van ondergeschikten door hun superieuren, allerlei soorten van overheidsmisbruik, en algemene tirannie. Al dit beroerde de Russen en wekten patriottische gevoelens op.²⁴

Vol trots op de Russische overwinning op het despotische Frankrijk en de bevrijding van Europa, moesten de mannen na thuiskomst erkennen dat de overwonnen naties eigenlijk beter af waren dan hun eigen land. De vele legerofficieren hadden na het zien van het meer democratische en verlichte Europa het gevoel dat zij in een onmenselijk en achterlijk land waren teruggekomen. ‘Hebben we Europa bevrijd om zelf in de ketenen geslagen te worden?’, schreef Alekander Aleksandrovitsj Bestusjev aan Nicolaas I. ‘Hebben we Frankrijk een constitutie gegarandeerd, terwijl we er zelf niet eens over durven te praten?’²⁵

De dekabristen leefden niet alleen in het tijdperk van de napoleontische oorlogen, maar ook in een revolutionaire tijd, waarin in veel landen opstanden tegen autoritaire en repressieve regimes plaatsvonden overall in West-Europa constituties werden opgesteld. Denk bijvoorbeeld aan de militaire opstanden in Spanje en Napels (beide in 1820), de revolutie

²² J.H. Keep, ‘The Russian army’s response to the French Revolution’, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 28-4 (1980) 500-523: 515.

²³ Figes, *Natascha’s dance*, 72.

²⁴ Mazour, *The first Russian Revolution*, 54.

²⁵ Vernadsky en Fisher ed., *A source book of Russian history*, 520.

in het Koninkrijk van Piemonte (1821) en de Griekse Opstand (1821). Ook de revolutie in Spanje en de daaropvolgende constitutionele periode werd door de Russische liberalen met veel belangstelling gevolgd.²⁶ '[Deze] gebeurtenissen (...) deden de wens naar vrijheid opvlammen in Rusland', schreef de eerdergenoemde dekabrist Shteingeil.²⁷

Een laatste politiekhistorische belevenis die de dekabristen inspireerde, wordt in de Russische literatuur *Araktsjevsjtsjina* genoemd, vernoemd naar de graaf Aleksej Araktsjejev. Deze graaf inspireerde tsaar Alexander I (1801-1825) om over te gaan op een reactionaire politiek, terwijl de tsaar aan het begin van zijn regeringsperiode die in 1801 begon, in Russische termen juist vrij liberaal en hervormingsgezin was. Er waren bijvoorbeeld plannen om de boeren te emanciperen en om de senaat te hervormen. Alexander liet graaf Michail Speranski zelfs werken aan een constitutioneel project. De opgeleide elite hoopte zodoende op een betere, vrijere toekomst, maar in de praktijk kwam er weinig van terecht. De reactionaire invloed van Araktsjejev op de binnenlandse politiek groeide en de frustraties van de liberale elite werden sterker.²⁸ 'Tsaar Alexander beloofde ons veel (...). Later herzag hij zijn principes en intenties. Het volk werd bang, maar het zaadje was ontkiemd en haar wortels waren diep gegroeid', verklaarde een van de dekabristen bij zijn verhoor.²⁹

De tegenzin of het onvermogen van de tsaar om te hervormen gaf, in combinatie met de ervaringen in de napoleontische oorlogen en het aanschouwen van de revolutiegolf over Europa en Zuid-Amerika, een goede aanleiding tot een samenzwering tegen het Russische autocratische systeem.³⁰ De inspiratie voor verandering werd gevonden in westerse staatsconcepten.

Deze staatsconcepten zijn de tweede reden dat de dekabristenbeweging als een westers fenomeen wordt beschouwd. Er zijn opvallend veel westerse ideeën in terug te vinden. In de inleiding werd al genoemd dat de dekabristen een einde wilden maken aan de autocratie en de horigheid en dat ze gekozen bestuursorganen en een nieuwe grondwet

²⁶ I. de Madariaga, 'Spain and the Decembrists', *European Studies Review* 3.2 (1973) 141-156.

²⁷ Rabow-Ending, 'The Decembrists and the concept of a civic nation', *Nationalities Papers* 35.2 (2007) 369-391: 370.

²⁸ O'Meara, K.F. Ryleev, 114-115; Moss, *A history of Russia*, 349-350.

²⁹ Vernadsky en Fisher ed., *A source book of Russian history*, 519.

³⁰ Rabow-Ending, *Slavophile thought*, 25.

wilden invoeren die burgerlijke vrijheden en gelijkheid voor de wet zou moeten garanderen. Omdat de dekabristen in eerste instantie geen samenhangende beweging vormden, hadden ze verder weinig coherente politieke opvattingen. Het genootschap van Verenigde Slaven³¹, het Noordelijke Genootschap en het Zuidelijke Genootschap verschilden op zeer elementaire punten van mening over hoe de staatsinrichting van Rusland moest zijn. Bovendien bestond er ook binnen de verschillende organisaties geen consensus. Dit artikel zal zich beperken tot de idealen van Pestel en Moeravjov, de auteurs van de conceptconstituties voor respectievelijk het Zuidelijke en de Noordelijke Genootschap.

De meest uitgebreide kennisgeving van de politieke oriëntatie van het Noordelijke Genootschap is te vinden in de twee conceptconstituties van Moeravjov. Hieruit blijkt dat hij voor Rusland een gematigd constitutionele staat voor ogen had, die veel zou lijken op die van de Verenigde Staten. Hij vond een constitutionele monarchie met een parlement en een federale organisatie ideaal. Het staatshoofd, de tsaar, kreeg hierbij precies dezelfde taken en beperkingen opgelegd als de Amerikaanse president. Het enige verschil was dat de tsaar niet werd gekozen, maar een erfelijk staatshoofd bleef. Bij de federatieve indeling van autonome staten zou er, net als in de Verenigde Staten, niet gekeken worden naar etnische, culturele en taalkundige verschillen. Een Volksvergadering, opgedeeld in twee organen, zou de wetgevende macht in handen krijgen. De leden ervan zouden worden gekozen door het volk, dat wilde zeggen; de mannen. Toch hadden de boeren bij het stemmen beduidend minder inspraak dan de meer vermogende mensen. Bovendien hadden alleen de rijkere mensen het recht om zich verkiesbaar te stellen. Hoewel horigheid werd afgeschaft, werd het land niet herverdeeld.³²

De politieke aspiraties van het Zuidelijke Genootschap zijn het best te achterhalen door zowel Pestels' brieven als zijn onvoltooide conceptconstitutie *Russische Rechtvaardigheid* onder de loep te nemen. Hieruit blijkt dat Pestel, in tegenstelling tot de redelijk gematigde Moeravjov, een radicale republiek was. Zijn beoogde Rusland zou een gecentraliseerde, uniforme republiek moeten worden zonder tsaar, waarbij alle minderheden totaal geassimileerd zouden moeten worden in het rijk. Pestel vond zijn voorbeeld voor de toekomstige staatsinrichting vooral in de Franse en

³¹ Het Genootschap van de Verenigde Slaven was ook een dekabristische organisatie. In 1824 ging het op in het Zuidelijke Genootschap.

³² Vernadsky en Fisher ed., *A source book of Russian history*, 516-517.

Griekse constituties: een ondeelbaar, krachtig land met één taal, één overheid en één politieke orde. Pestel was bang dat in een heterogene staat met een federaal stelsel, de inwoners zich meer met hun eigen regio zouden identificeren dan met de Russische staat.³³ De centrale macht zou verdeeld worden tussen een wetgevende Nationale Vergadering, een uitvoerende Hoogste *Doema*³⁴, en een controlerende Hoogste Raad. De leden van de twee eerstgenoemde organen zouden worden gekozen door het mannelijke gedeelte van het volk. De leden van de Hoogste Raad werden voor het leven benoemd door de Nationale Vergadering. Wat betreft de landverdeling koos Pestel voor een middenweg: de helft van het land van elke bestuurseenheid werd publiekelijk, de andere helft bleef privé-bezit. Om dit programma te realiseren, zou er echter wel een tijdelijke dictator aangesteld moeten worden.³⁵

In de politieke visies van Moeravjov en Pestel zijn dus opvallend veel westerse ideeën terug te vinden, zoals een scheiding der machten, gelijkheid voor de wet, politieke representatie en de unitaire en federatieve staatsinrichting. Wel verschilden hun opvattingen behoorlijk: Moeravjov zag een gematigd constitutionele staat voor ogen, Pestel een radicale republiek.

Russische wortels

Het bovenstaande kan de indruk geven dat de dekabristen niet meer dan navolgers van het Westen waren. De beoogde politieke hervormingen voor Rusland lijken wel overgeschreven uit de constituties die in Europa en de Verenigde Staten werden ingevoerd. Verschillende historici plaatsen echter kritische kanttekeningen bij dit stereotype beeld van de dekabristen als een westers- georiënteerde liberaal denkende elite, die tot daden geïnspireerd werd door het contrast tussen het Westen en hun eigen tsaristische stelsel. Zij benadrukken de rol die de interne ontwikkelingen binnen de Russische aristocratie en het Russische leger hebben gespeeld, omdat de dekabristen uit deze specifieke klasse van de *military intelligentsia* afkomstig waren. John Keep schrijft hierover: "The abundant literature on the Decembrist

³³ Rabow-Ending, 'The Decembrists and the concept of a civic nation', 375; Moss, *A history of Russia*, 351; E. Klug, "'Europa" und "europäisch" im russischen Denken vom 16. bis zum frühen 19. Jahrhundert', *Saeculum* 38 (1987) 193-224: 219-220.

³⁴ Een *doema* is een vertegenwoordigende raad.

³⁵ Vernadsky en Fisher ed., *A source book of Russian history*, 513-516.

movement treats it almost wholly as a civilian phenomenon, which in our view has led to a grave distortion.³⁶

Keep wil benadrukken dat de dekabristenopstand meer gezien moet worden in het licht van oplopende spanningen tussen de tsaar en het leger. Keep heeft niet vanuit de historische invalshoek, maar vanuit de sociale en politieke wetenschap het Russische leger bestudeerd.³⁷ Zijn bevinding is dat de dekabristenopstand niet zozeer het resultaat was van de onvrede over de politiek en de samenleving, maar door onvrede met ontwikkelingen binnen het leger. Dit was al een kwart eeuw eerder begonnen ten tijde van de regeerperiode van de brute, tirannieke tsaar Paul I (1796-1801). Onder zijn beleid werden er verschillende veranderingen doorgevoerd die niet in de smaak vielen bij de hogere militairen. Bovendien liet de tsaar lukraak militairen oppakken, omdat ze in zijn ogen verantwoordelijk waren voor de zwakheid in zijn leger. Al in 1798-1799 rapporteerde daarom een Franse agent in Sint-Petersburg aan de Franse regering: 'On a de la peine à figurer le mécontentement qui règne dans les troupes depuis le feld-maréchal jusqu'au simple soldat.'³⁸ De agent voorspelde bovendien toen al dat de afschuw die heerste tegen de monarchie vroeg of laat tot een gewelddadige uitbarsting zou komen.³⁹

De eerdergenoemde graaf Araktsjejev had behalve op binnenlandse zaken ook veel gezag op het gebied van het leger. Tot grote ontevredenheid van de militairen creëerde hij tijdens de regeerperiode van Alexander I militaire kolonies, waar soldaten zowel moesten trainen als hun eigen eten verbouwen. Tussen 1810 en 1825 werd dertig procent van de soldaten ondergebracht in een dergelijke nederzetting. Deze 'boerensoldaten' zouden een nieuw type soldaten moeten worden, die in vreedstijd op het land werkten en in hun eigen onderhoud konden voorzien, en in oorlogstijd als soldaat konden dienen. De bedoelingen van de militaire kolonies waren in theorie goed: met de kolonies kon geld bespaard worden en tegelijkertijd konden de soldaten in een meer menselijke leefomgeving wonen. Het was de families van de soldaten namelijk toegestaan in de kolonies te komen wonen en de gezondheidszorg, sanitaire voorzieningen en opleidingen zouden er beter zijn dan normaal. In de praktijk werd het besparen van geld echter belangrijker dan het handhaven van goede leefomstandigheden.

³⁶ Keep, 'The Russian army's response', 515.

³⁷ Ibidem, 500-523.

³⁸ Rabow-Ending, *Slavophile thought*, 505-513.

³⁹ Ibidem, 505-513.

Bovendien werden de kolonies met een ijzeren hand geleid. De militaire tucht die er gehandhaafd werd leidde tot een onmenselijk strenge discipline en een verstikkende uniforme levenswijze. De militaire omgangsvormen leidde tot onvrede onder de boerensoldaten en versterkte de gevoelens van afkeer jegens de tsaar.⁴⁰

Verder wijst Keep erop dat het verkeerd is om te denken, zoals veel auteurs doen, dat de dekabristen een erg politiek bewuste groep was in moderne zin. Zij hielden zich veel meer bezig met militaire waarden en normen dan met politiek.

Only a handful of Russian officers had as yet more than the most superficial familiarity with the political theories current at the time in the rest of Europe. Even the most articulate were vague as to the institutional changes necessary to realize their ideals, drawn largely from belletristic sources.⁴¹

Dit komt omdat ze opgegroeid waren in een militair milieu, waar zaken als onderdanigheid, loyaliteit en eer als essentiële waarden van de Verlichting gezien werden.

De dekabristenopstand kan bovendien gezien worden als onderdeel van de eeuwenoude machtsstrijd tussen de Russische autocratie en de *bojaren*. De bojaren vormden vanaf de tiende tot de zeventiende eeuw de top van de feodale landadel in Rusland en hadden als raadgevers van de tsaren veel politieke macht in handen. De dekabristen, afkomstig uit de Russische elite, stamden van deze – ooit – machtige families af. Het was Peter de Grote die een einde maakte aan hun politieke inspraak door het bestuur te rationaliseren. De bojarenraad werd afgeschaft en de ambtenarij nam steeds meer bestuurlijke taken van hen over. Vanaf Peters tijd werden de bojaren steeds armer en steeds meer ondergeschikt gemaakt aan de tsaar en de staat. In de ogen van de dekabristen moest hun klasse steeds meer aan vrijheid inboeten en dat leidde tot opstandigheid. In de achttiende eeuw probeerden de bojaren al aan tsarina Anna (1730-1740) condities op te leggen, en wisten de garderegimenten tsaar Peter III (1761-1762) van de troon te stoten.

Geheel in deze traditie van paleisrevoluties zag de oude adel ook hun opstand in 1825 als een soort missie om hun natuurlijke staat van vrijheid te

⁴⁰ Moss, *A history of Russia*, 348-349.

⁴¹ Keep, 'The Russian army's response', 513-514.

doen herstellen in een revolutie, wat dus eigenlijk een restauratie inhield.⁴² Peter Kakhovsky, een hoge officier en dekabrist, constateerde daarom vlak voor zijn veroordeling dat de opstand 'vooral een antwoord was op de machtiger wordende bureaucratie, het gebrek aan respect voor de oud adellijke vrijheden en het favoritisme voor buitenlanders.'⁴³ Ook de dichter Alexander Pushkin schreef in de jaren 1830 dat de dekabristenopstand vooral gezien moet worden als de laatste episode in de eeuwenoude machtsstrijd tussen de autocratie en de boijaren.⁴⁴

Deze visie wordt ook bevestigd als je een nadere blik werpt op de politieke stellingname van Pestel en Moeravjov. Hoewel ze ongetwijfeld veel egalitaire elementen bevatten van de West-Europese en Amerikaanse constituties, zijn er ook bepalingen te vinden die juist de klasse van aristocraten verbeteren. Op de eerste plaats wilden Pestel en vooral Moeravjov een aantal kleine bepalingen doorvoeren om ervoor te zorgen dat de positie van de eigen klasse, de aristocratie, niet in gevaar zou komen door de beoogde hervormingen. In het eerste conceptvoorstel van Moeravjov zouden bijvoorbeeld de standen officieel afgeschaft worden, maar lagere standen zouden daar niet beter van worden aangezien de mate van politieke inspraak gebaseerd zou zijn op bezit. Deze indeling zou uiterst gunstig zijn voor de grootgrondbezitters zelf, maar voor boeren en de stedelijke middenklasse zou het onmogelijk blijven om te zetelen in de staatsorganen. Ook de afschaffing van de horigheid zou minder gunstig uitpakken voor de boeren dan het in eerste instantie leek. Er zou dan wel een einde komen aan slavernij en lijfeigenschap, maar de boeren kregen geen land toegewezen en bleven zodoende afhankelijk van de grootgrondbezitter. En hoe radicaal kan Pestel worden genoemd, die ondanks zijn liberale ideeën over de afschaffing van de horigheid, censuur en klassenverschillen ook de invoering van een geheime politie, een tijdelijke dictatuur en een verbod op privé-organisaties wenste in te voeren?⁴⁵ Hieruit volgt dat vooral de aristocratische klasse meer inspraak en macht zou

⁴² Walicky, *History of Russian thought*, 66-68; Vernadsky en Fisher ed., *A source book of Russian history*, 519; 522-523.

⁴³ Walicky, *History of Russian thought*, 58.

⁴⁴ Ibidem, 58.

⁴⁵ Mazour, *The first Russian Revolution*, 92-93; J. Schwarz-Sochor, 'P.I. Pestel. The beginnings of Jacobin thought in Russia', *International Review of Social History* 3.1 (1958) 71-96: 84-85.

krijgen, ten koste van de tsaar. Het Westen was dus niet het enige ideaal voor de dekabristen, de herinnering aan de oude bojarentijd evenzeer.

Conclusie

Om een afweging te kunnen maken of deze opmerkelijke revolutie van 26 december 1825 op het Senaatsplein van Sint-Petersburg veroorzaakt is door externe of interne factoren, zijn de invloeden uit het Westen en uit Rusland hier tegenover elkaar gezet.

De dekabristen waren gardesoldaten afkomstig uit de aristocratische klasse, waar de militaire traditie hoog in het vaandel stond. Deze mannen leefden bij wijze van spreken als Fransen en Engelsen: ze spraken onderling de West-Europese talen, bezochten deze West-Europese landen en bediscussieerden in salons de werken van westerse denkers en de revolutionaire gebeurtenissen over de wereld. Zelf leefden de dekabristen in een conservatieve wereld van horigheid en autocratie, dat door de Araktsjevsjtsjina nog verder versterkt werd. Dit contrast voedde de gevoelens van afkeer tegen de alleen heersende tsaar. Door de napoleontische oorlogen werd het verzet nog verder versterkt. De adelsklasse stamde af van de bojarenfamilies, die sinds Peter de Grote steeds meer macht hadden moeten afstaan aan de bureaucratie. Dat leidde tot wrok en de dekabristenbeweging moet daarom ook gezien worden als een poging om de adellijke macht te herstellen. Ook de gang van zaken binnen het leger gaf aanleiding tot een opstand, want de soldaten waren ontevreden over de militaire hervormingen die aan het einde van de achttiende eeuw door Paul I werden ingevoerd en over de militaire kolonies die graaf Araktsjejev instelde. Dit maakt duidelijk dat er naast de invloed van het Westen, ook heel andere motieven een onmisbare rol hebben gespeeld: onvrede over de veranderingen in het leger, de Araktsjevsjtsjina en de afname van de macht van de aristocratie sinds de hervormingen van Peter de Grote.

Als men de politieke oriëntatie van de dekabristen bekijkt, komt men vrijwel tot dezelfde conclusie. Er zijn veel westerse elementen in terug te vinden. Ondanks de verdeeldheid binnen de beweging(en), waren de dekabristen het er namelijk over eens dat westerse revolutionaire idealen, zoals gelijkheid voor de wet, gekozen bestuursorganen, verdeling van de macht, burgerlijke vrijheden en de afschaffing van de horigheid, ook in

Rusland ingevoerd zouden moeten worden. Zij kopieerden deze concepten grotendeels van de West-Europese en Amerikaanse constituties. Desalniettemin zouden de hervormingen er niet toe leiden dat er democratie kwam, maar dat was in de negentiende eeuw ook in het Westen niet het geval. Zaken als algemeen kiesrecht waren ook daar nog niet gerealiseerd. Dit betekende dat vooral de hogere klassen konden profiteren van de beoogde hervormingen: de tsaar boette aan invloed in of verdween helemaal, maar ook het lagere volk zou geen rol van betekenis kunnen gaan spelen.

Dit leidt tot het inzicht dat het Westen de dekabristen ongetwijfeld heeft beïnvloed, maar dat ook de interne factoren niet over het hoofd gezien mogen worden. De dekabristen werden zich door het contact met West-Europa bewust van het contrast tussen het conservatieve autocratische Rusland en het vrijere Westen. De westerse politieke theorieën werden vervolgens als middel gebruikt om de problemen die zij in Rusland zagen op te lossen. De dekabristen waren immers gefrustreerd over de voor hen ongunstige ontwikkelingen in het leger en in de adelsklasse. De dekabristen wensten met de opstand voornamelijk deze twee problemen op te lossen en in mindere mate het westerse 'voorbeeld' te volgen. Vooral de eigen, aristocratische klasse zou namelijk beter worden van de gewenste hervormingen.

Vandaag de dag wordt gediscussieerd over de vraag of het immense Rusland wel of niet bij Europa hoort. De grenzen worden streng bewaakt, er wordt getwijfeld aan de naleving van mensenrechten en van een democratie is nauwelijks sprake. Het land is echter wel in partnerschap met de Europese Unie en het mag meedoen met het Europese voetbalkampioenschap en het Eurovisie Songfestival. Enerzijds is Rusland dus een wereld op zichzelf, anderzijds heeft het veel verwantschap met het Westen. De dekabristenopstand laat zien dat deze ambivalentie niet alleen in onze tijd speelt. Sinds Peter de Grote's tijd weten de inwoners van Rusland niet goed of zij westers, oosters of toch Russisch zijn. De dekabristen, die zich verzamelden rondom het bronzen beeld van deze westerse tsaar op het Senaatsplein, zijn maar een klein onderdeel in dit gigantische vraagstuk.